

MARITA HIETASAARI

(Epä)tavallisia sankareita.**Ulla-Lena Lundbergin *Marsipansoldaten*, Lars Sundin *Eriks bok* ja Carola Sandbackan *Under kriget* -romaanien sotakuvaukset**

Sodat kertomakirjallisuuden aiheena eivät ole menettäneet vetovoimaansa, ja vielä vuosituhannen jälkeen on julkaistu runsaasti talvi-, jatkosotaa ja Lapin sotaa käsitteleviä teoksia. Artikkelissani analysoin Ulla-Lena Lundbergin *Marsipansoldaten* (2001), Lars Sundin *Eriks bok* (2003) ja Carola Sandbackan *Under kriget* (2010) -romaanien kuvauksia sota-ajasta ja teosten vastaanottoa lähtökohtanani kulttuurisen muistin käsite. Romaanit kertovat suomenruotsalaisten siviilien ja sotilaiden kokemuksista sodassa ja edustavat nykyistä tendenssiä lähestyä sota-aikaa erilaisten vähemmistöjen näkökulmasta. Teokset täydentävät ja uusintavat viime sotia koskevaa muistikulttuuriamme, mutta samalla ne kiinnittyvät monin tavoin sota-kuvausten perinteisiin.

Kiinnostus toista maailmansotaa kohtaan on yhä suurta, vaikka tapahtumista on jo seitsemänkymmentä vuotta. Suomessa talvisota, jatkosota ja Lapin sota ovat olleet lukuisten tutkimusten, muistelmien, romaanien ja elokuvien aiheina. Vaikka muistitieto sotavuosista on sodan kokeneiden sukupolvien myötä katoamassa, ajallinen etäisyys myös helpottaa asioiden käsittelyä ja uusien tulkintojen esittämistä.¹ Tarkastelen artikkelissani kolmen 2000-luvulla julkaistun suomenruotsalaisen romaanin kuvauksia sota-ajasta ja näiden teosten vastaanottoa kulttuurisen muistin näkökulmasta. Käsiteltävät teokset ovat Ulla-Lena Lundbergin *Marsipansoldaten* (2001, = M, suom. *Marsipaanisotilas* 2001, = Ms), Lars Sundin *Eriks bok* (2003, = EB, suom. *Erikin kirja* 2004, = EK) ja Carola Sandbackan *Under kriget* (2010, = UK, suom. *Sodan jaloissa* 2010, = SJ). Nämä teokset edustavat viime aikoina yleistynyttä suuntausta nähdä sota-aika erilaisten vähemmistöjen näkökulmasta. Sotia koskevaa kulttuurista muistiamme kyseiset romaanit rikastavat tuomalla esiin yhden kielellisen vähemmistömme eli ruotsinkielisten, niin sotilaiden kuin siviilien, kokemukset.

Sotakirjallisuutta tutkinut Juhani Niemi (1999: 121) on pohtinut, jatkuuko sotaromaani lajina historiallisen romaanin muodossa, koska viime sodat henkilökohtaisesti kokeneiden kirjailijoiden määrä on harventunut. Historiallisissa romaaneissa on kirjoitettu sodista huomiota herättävän runsaasti vuosituhannen vaihteen jälkeen. Yhä useammin kirjoittaja on

¹ Viimeisen kymmenen vuoden aikana on ilmestynyt lukuisia teoksia, jotka käsittelevät toisen maailmansodan vaikutusta seuraaviin sukupolviin ja muistikulttuuriin. Mainittakoon tässä vain muutama kansainvälisenä yhteistyönä toteutettu artikkelikoelma: *Memories and Representations of War. The Case of World War I and World War II* (2009), *The Politics of Memory in Postwar Europe* (2006) sekä *The Use and Abuse of Memory. Interpreting World War II in Contemporary European Politics* (2013). Kirjoittajat tarkastelevat muun muassa kirjallisuuden ja muiden taiteenalojen, kuten elokuvan, tapaa käsitellä sotaa mutta myös sitä, millaisia vaikutuksia vaihtelevilla tulkinnoilla on yhteiskuntaamme nykyään. Tiina Kinnusen ja Ville Kivimäen toimittamassa kokoomateoksessa *Finland in World War II. History, Memory, Interpretations* (2012) analysoidaan sotatapahtumia Suomen näkökulmasta unohtamatta sellaisia kipeitä aiheita kuin aseveljeys saksalaisten kanssa tai neuvostosotavankien huono kohtelu.

kolmatta sukupolvea edustava nuori nainen, joka käsittelee sodan aiheuttamia kärsimyksiä eri osapuolille, niin siviileille kuin sotilaille, niin sivustakatsojille kuin vääryyksiin osallistuneille.² Toisaalta sotaromaanin pariin ilmaantuu yhä uusia kirjailijoita ja aiemmin ilmestyneistä teoksista otetaan uusintapainoksia, joten ei laji ainakaan lähiaikoina ole kuolemassa. Sotaromaanin ja sota-aikaa kuvaavan historiallisen romaanin erottaminen ei ole aina helppoa eikä edes mielekäästä, minkä osoittavat myös tässä käsiteltävät romaanit. Lundbergin *Marsipansoldatenia* kriitikot analysoivat naisen kirjoittamana sotaromaanina. Sundin *Eriks bok* -romaanin aikajänne ulottuu vuodesta 1939 aina jälleenrakennuksen aikaan ja kaksituhattaluvun alkuvuosiin, ja sodat ovat vain yksi, joskin merkittävä aihe. Sandbackan *Under kriget* ajoittuu talvisodan aikaan, mutta keskittyy kotirintaman tapahtumiin. Näissä romaaneissa taistelut toisin sanoen jäävät sivuosaan ja niiden rinnalle nousevat naisten ja lasten kokemukset kotona kuin myös sodan vaikutus yksilötasolla. Siksi niiden yhteydessä on mielekkäämpää puhua historiallisista romaaneista tai korkeintaan historiallisista sotaromaaneista.³

Kulttuurisen muistin käsitteen juuret ovat ranskalaisen sosiologin Maurice Halbwachs'n 1900-luvun alkupuolella tekemissä tutkimuksissa. Halbwachs painotti muistin sosiaalista rakentumista, ja vaikka hän korosti ryhmän muistin manifestoituvan yksilöissä, on hänen kollektiivisen muistin käsitettään kritisoitu yksilölle ominaisen psykologisen ominaisuuden siirtämisestä ryhmän ominaisuudeksi – yksilöt muistavat, eivät yhteisöt, on usein esitetty argumentti. Jan Assmann on kehittänyt Halbwachs'n kulttuurisen muistin käsitettä edelleen jakaen sen kahteen erilaiseen muistamistapaan, kommunikatiiviseen ja kulttuuriseen. Kommunikatiivinen muisti kattaa kolmesta neljään sukupolvea eli noin 80–100 vuoden ajanjakson ja kuvaa perheiden ja muiden pienten muistiyhteisöjen tapaa välittää muistitietoa. Kulttuurinen muisti ulottuu kauemmas ajassa ja välittyy muun muassa tekstien, kuvien ja rituaalien kautta asiantuntijoiden, kuten pappien tai historioitsijain, tuottamana ja on merkityksellinen kansojen kaltaisille laajemmille yhteisöille. Jaottelu kommunikatiiviseen ja kulttuuriseen muistiin ei kuitenkaan ole selvärajainen, sillä siirtymät omaelämäkerrallisesta ja kommunikatiivisesta muistamisesta kulttuuriseen ja päinvastoin ovat tavallisia. (Erl 2011: 14–16, 28–33; Assmann 2008: 109–118.) Sodat ovat tapahtumia, jotka liittävät yksilölliset koke-

² Jenni Linturin romaanissa *Isänmaan tähden* (2011) dementoituvan vanhuksen mielessä SS-miehenä tehdyt rikokset sekoittuvat nykytodellisuuteen. Katja Ketun *Kätilö* (2011), jonka elokuvaversio sai ensi-iltansa syksyllä 2015, uudelleenkirjoittaa kliseistä suomalaisen naisen ja saksalaisen sotilaan rakkaustarinaa ja pohtii monisyisesti syyllisyyden ongelmaa. Sirpa Kähkösen kuusiosainen Kuopio-sarja, jonka toistaiseksi viimeinen osa *Hietakehto* ilmestyi 2012, tarkastelee sota-aikaa työväenluokan, eritoten vasemmistolaisten, näkökulmasta. Teoksissa tuodaan korostetusti esiin sodan vaikutus lapsiin. Kansainvälisesti tunnetuin nykykirjailijamme Sofi Oksanen on sijoittanut teoksensa *Puhdistus* (2008) ja *Kun kyyhkyset katosivat* (2012) neuvostomiehityksen aikaiseen Viroon. Naisten ja lasten kärsimysten ohella kirjailija tarkastelee yksilön mahdollisuuksia selvittää totalitäärisen valtakoneiston puristuksessa. Uuden historiallisen romaanin taivoista käsitellä talvi-, jatkosotaa ja Lapin sotaa ks. Hietasaari 2016.

³ Maarit Leskelä-Kärki ja Kukku Melkas (2015) käyttävät termiä *historiallinen sotaromaani* artikkelissaan, joka käsittelee naiskirjailijoiden – Anneli Kanto, Sirpa Kähkönen ja Ulla-Lena Lundberg – tapaa kuvata menneisyyden traumaattisia tapahtumia. Historiallisen romaanin määritelmistä ks. esim. Ihonen 1992: 19–37, passim.

mukset osaksi laajempien yhteisöjen, kuten kansakuntien, tarinoita. Sotia käsitellään ja tulkitaan sekä oman ja suvun historian valossa että kulttuuristen esitysten kautta, mikä selittää sotien suuren roolin kulttuurisen muistin rakentajina. (Hamilton 2003; tässä Torsti 2012: 155; Meretoja & Kähkönen 2010: 18–19.)

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen julkaistujen sotaromaanien kerrontastrategioita ja 1920-luvun muistikulttuuria tutkinut Astrid Erll (2011: 152–160) näkee kirjallisuuden aktiivisena yhteiskunnallisena vaikuttajana, joka muovaa niin sisällöllään kuin kerrontatavoillaan käsityksiämme todellisuudesta. Erll painottaa narratologista lähestymistapaa kulttuurisen muistin tutkimuksessa, koska se auttaa ymmärtämään, miten eri versioita menneisyydestä ja identiteeteistä tuotetaan ja millaisia arvoja niihin liitetään. Kulttuurisen muistin kannalta merkityksellisiä ovat teokset, jotka vastaanotetaan muistitietoa välittävinä ja jotka saavuttavat laajan yleisön.⁴ Tarkastelun kohteena olevat romaanit täyttävät molemmat kriteerit. Lukijoiden ja kriitikoiden hanakkuus ruotia historiallisten romaanien tulkintoja ja asiavirheitä kertoo lajityypin merkityksestä muistitiedon välittäjänä. Historiallinen romaani on ollut Suomessa suosittu lajityyppi (Ihonen 1999; Leskelä-Kärki & Melkas 2015: 109–110), ja myös tässä käsiteltävät romaanit olivat esillä julkisuudessa ja tavoittivat suuren yleisön. Kirjallisuuspalkinnoilla, kuten Finlandia- ja Runeberg-palkinnoilla, on suuri merkitys teoksen saamaan julkisuuteen (kriitiikit, kirjailijahaastattelut yms.), sillä usein jo pelkkä palkintoehdokkuus saa teoksen myynti- ja lainausluvut nousuun. Ulla-Lena Lundbergin ja Lars Sundin romaanit olivat sekä Finlandia-ehdokkaita että Pohjoismaiden neuvoston kirjallisuuspalkinto -ehdokkaita. Carola Sandbacka oli saavuttanut mainetta edellisellä, Finlandia-ehdokka romaanillaan *Ellen Llewellyn* (1995, suom. 1996), joka romaanin *Under kriget* tavoin kertoo tampere-laisista porvarisuvuista. Lundbergin Finlandia-voitto romaanilla *Is* (2012, suom. *Jää*) on hyvä esimerkki palkinnon vaikutuksesta: teoksen suomenos viipyi luetuimpien ja lainatuimpien listalla pitkälle seuraavaan syksyyn ja aiemmista teoksista, myös romaanista *Marsipansoldaten*, otettiin sekä ruotsin- että suomenkielisiä uusintapainoksia.⁵

Esittelen seuraavassa käsiteltävät teokset ja poimin niistä muutamia keskeisiä kohtia tarkemmin analysoitaviksi. Romaanit kuvaavat tapahtumia suomenruotsalaisen kielivähemmistön näkökulmasta ja ne sijoittuvat eri puolille ruotsinkielisten asuttamia alueita: *Marsipansoldaten*

⁴ Erll perustaa käsityksensä kirjallisuudesta kulttuurisen muistin välittäjänä Paul Ricoeurin kolmivaiheiseen mimesis-malliin. Prefiguraatio (mimesis₁) viittaa siihen, että ymmärryksemme maailmasta on symbolisesti välittyntä eli erilaisten kulttuuristen mallien muovaama. Konfiguraatio (mimesis₂) on narratiivin luomista: juonellistamisen ja muiden strategioiden avulla valituista elementeistä muodostetaan tarina. Refiguraatio (mimesis₃) viittaa narratiivien vastaanottoon. Teksti aktualistuu lukijan tai kuulijan toimesta ja saa mahdollisuuden vaikuttaa havaintoihimme ja käsityksiimme todellisuudesta eli mimesis-kehän ensimmäiseen tasoon prefiguraatioon. (Erll 2011: 152–157.)

⁵ Lundberg sai Finlandia-palkinnon joulukuussa 2012. *Jää* oli vielä elokuussa 2013 kymmenen myydyimmän teoksen joukossa (Mitä Suomi lukee?) ja joulukuussa yhä sijalla yhdeksän Oulun kaupunginkirjaston varatuimpien listalla (Myydyimmät ja varatuimmat 2013). Muun muassa aiemmin erillisinä teoksina ilmestyneiden romaanien *Kuninkaan Anna* (1983, ruotsinkielinen alkuteos *Kungens Anna* 1982) ja *Kökarin Anna* (1985, *Ingens Anna* 1984) suomennokset tarkistettiin ja ne julkaistiin yhteisniteenä *Kuninkaan Anna* 2014.

Uudellemaalle Kirkkonummen lähistölle, *Eriks bok* Etelä-Pohjanmaalle ja *Under kriget* Tampereen seudulle. Teokset voi lukea itsenäisinä romaaneina, mutta jokainen niistä on osa laajempaa kokonaisuutta, mistä tarkemmin kunkin romaanin esittelyn yhteydessä. Teosten mahdollista vaikutusta kulttuuriseen muistiin selvitän tarkastelemalla sanomalehtikritiikkejä,⁶ joissa kiinnitän erityistä huomiota siihen, miten arvioijat ovat kommentoineet sotaa aiheena. Reseptiotutkimuksessa käytetyllä odotushorisontin käsitteellä tarkoitetaan teosten tulkitsemista tietyistä kulttuurisista ja yhteiskunnallisista lähtökohdista.⁷ Oman työni kannalta mielekkäämpää on puhua muistikulttuurista, jolla tässä viitataan vuosituhannen vaihteen molemmin puolin vallinneisiin asenteisiin viime sotia kohtaan.

Kyseisenä ajanjaksona kollektiiviseen muistiimme sodista ovat vaikuttaneet Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen 1980-luvun lopulla jälleen kerran esiin nousseet nationalistiset historiantulkinnat. Tämä uuspatrioottinen suuntaus ”voitti moraalisesti Suomelle sodan 50 vuotta sen päättymisen jälkeen”, kuten sodan kollektiivisia symboleja ja kulttuurihistoriaa tutkinut Tuomas Tepora (2015) on sarkastisesti todennut. Vuosituhannen vaihteessa ilmestyneitä elokuvia ja *Korkeajännitys*-lehden teemanumeroita analysoineen Vesa Vareksen mukaan uuspatriotismissa ei ole kyse äärioikeistolaisuudesta tai ”ryssävihasta” vaan suuntauksen keskeisiä piirteitä ovat ”torjuntavoitto, itsenäisyys, ryhmäsolidariteetti ja naisten sota”. Vuonna 2007 julkaistussa artikkelissaan Vares näkee uuspatriotismia olevan vielä valtavirtaa, mutta hän viittaa nuorten historioitsijoiden suuntausta kohtaan esittämään kritiikkiin ja historiankirjoituksen vaihtoehtoisiin lähestymistapoihin, joiden hän arvelee voivan siirtyä hallitsevaksi tulkintamalliksi. (Vares 2007: 208–210.) Näin on todella käynytkin; uuspatriotismia rinnalle ja sen ohi on noussut tarve nähdä Suomen käymät sodat osana laajempaa yleiseurooppalaista kokonaisuutta. Tähän liittyy aiemmin vaiettujen ja arkaluonteisten piirteiden esiin nostaminen ja huomion kohdistuminen erilaisten vähemmistöryhmien kokemuksiin (Tepora 2015; Kinnunen & Jokisipilä 2012: 474, 480.)⁸ Niin sanotun uuden sotahistorian nousu rintamatapahtumiin ja sodanjohdon strategioihin keskittyneen perinteisen sotahistorian rinnalle on laajentanut sodan kuvaa. Uutta sotahistoriaa tutkinut Joanna Bourke (2006) nimeää kirjallisuudentutkimuksen yhdeksi tärkeimmistä uuteen sotahistoriaan vaikuttaneista lähestymistavoista. Historiantutkimus ja historiallinen fiktio ovat siis säilyttäneet genren syntyhetkistä saakka vallinneen läheisen yhteytensä. Viimeisen vuosikymmenen aikana sekä uusi sotahistoria että historiallinen romaani ovat käsitelleet muun muassa sotilaiden huumeiden käyttöä, yhteistyötä saksalaisten kanssa, rintamaväkivaltaa ja homoseksuaalisuutta. Seuraavaksi analysoitavat teokset lähestyvät niin ikään sotia uudesta näkökulmasta.

⁶ Internetissä julkaistuista kirjablogeista osa on hyvin ammattimaisesti tuotettuja, mutta jo aineiston rajaamisen vuoksi keskityn artikkelissani pääasiassa perinteiseen sanomalehtikritiikkiin.

⁷ Odotushorisontin käsitteestä ja siihen kohdistetusta kritiikistä ks. esim. Segers 1985: 12–17, 64–66, passim.

⁸ Sotien vaihtuvista tulkinnoista ks. Kinnunen & Jokisipilä 2012: 435–482.

”Den stora finlandssvenska krigsromanen”

Ulla-Lena Lundbergin *Marsipansoldaten* sai ilmestyessään ristiriitaisen vastaanoton: yksi näki teoksen uudistavan sotaromaania (Kurikka 2001), toinen piti kuvausta epäkunnioittavana (Mäkelä 2001), kolmas hehkutti suuren suomenruotsalaisen sotaromaanin viimein ilmestyneen (Svensson 2001). *Marsipansoldaten* kuvaa Kummelin perheen kokemuksia talvi- ja jatkosodassa. Perheen isä Leonard Kummel esiintyy jo Lundbergin Ahvenanmaalle sijoittuvassa trilogiassa⁹ kuin myös Finlandia-voittajassa *Is*, joka kertoo perheen vanhimman pojan Petterin ja hänen vaimonsa Monan elämästä pienessä saaristolaisseurakunnassa sodan jälkeen. Vanhemmat ovat opettajia, ja äiti Martha osallistuu ehtymättömällä tarmolla kotirintaman ponnistuksiin. Petter, joka on tuberkuloosin sairastaneena vapautettu sotapalveluksesta, opiskelee teologiaa, pohtii sodan etiikkaa ja hoitaa asioita kotirintamalla. Perheen kuopus, teini-ikäinen Charlotte, toimii jatkosodan aikana lottatyttönä. Rintamatapahtumia kuvataan nelilapsisen perheen keskimmäisten veljesten, Göranin ja Frejn kautta.

Göran, elämäänsä kevyesti suhtautuva hurmuri, haluaa äidin kauhuksi ilmoittautua vapaaehtoiseksi. Hänestä on hauska päästä tapahtumien keskipisteeseen ja tavoitteena on palata kotiin ansioituneena, ”prenikoilla lastattuna”. Vähän myöhemmin teoksen ironinen kertojaääni kuvaa, kuinka lapsekas intomieliys saa ensimmäisen tyrmäyksen, kun rintamalle pääsyn sijaan edessä onkin pitkä koulutusjakso: ”Göran går ut i kriget som frivillig och ger ryssen på käften. Äsch. Först blir det utbildning förstås.” (M, 53.)¹⁰ Vanhempi, taiteellisesti lahjakas Frej odottaa, kunnes saa määräyksen astua palvelukseen, mutta hänkään ei ehdi mukaan varsinaisiin sotatoimiin. Jatkosodassa Göran palvelee viestipäällikönä Itä-Karjalassa ja Frej ilmatorjunnassa niin ikään Itä-Karjalassa ja myöhemmin Kotkassa. Taistelukuvauksia on niukasti eikä sodankulun kannalta merkittäviin tapahtumiin juuri kiinnitetä huomiota. Frej ja Göran saavat tahoillaan rauhassa hiihdellä, käydä jänisjähdillä ja järjestää urheilukilpailuja. *Vasabladetin* arvioissa kerronnan pysähtyneisyyden ja toiston nähtiin ilmentävän korsuelämän monotonisuutta (Svensson 2001). Toistuvat kuvaukset erämaan rauhasta ja miesten puuhastelusta kertovatkin osuvasti asemasodan yksitoikkoisuudesta ja korostavat entisestään romaanin poikkeavaa näkökulmaa tapahtumiin.

Sankarikuolemaa Suomessa tutkineen Ilona Kempaisen (2006: 251) mukaan sotilaan kuolema voidaan nähdä sekä isänmaalle tietoisesti annettuna uhrina että sodan mielettömyyttä korostavana turhana kuolemana. *Marsipansoldatenissa* kyse on jälkimmäisestä, ja seuraavassa luvussa esittelemäni Lars Sundin tavoin Lundberg kyseenalaistaa perinteisen sankarimyytin. Göran, joka viehätysvoimansa ansiosta saa kaikki ajattelemattomat tekonsa anteeksi, saa surmansa ollessaan tulossa lomalle. Kuraiset, surkeat tiet hidastavat autokolonnan kulkua. Göran löytää sattumalta istuimensa alta jonkun sotamuistoksi ottaman venäläisen käsi-

⁹ Trilogiaan kuuluvat romaanit *Leo* (1989, suom. *Leo*), *Stora världen* (1991, suom. *Suureen maailmaan*) ja *Allt man kan önska sig* (1995, suom. *Mitä sydän halajaa*).

¹⁰ ”Göran lähtee sotaan vapaaehtoisena ja antaa ryssälle turpiin. Äh. Ensin hän tietysti joutuu koulutukseen.” (Ms, 58.)

kranaatin: ”Ett välkommet avbrott i tristessen, en snygg liten tingest [...]” (M, 286).¹¹ Göran leikittelee käsikranaatilla ja kuulee yhtäkkiä varmistimen irtoavan. Kuski heittäytyy ulos, mutta toinen vierustoveri ei saa ovea auki, ja auton molemmin puolin marssii polkupyöräkomppanian miehiä. Göran ei voi muuta kuin painaa kranaatin rintaansa vasten, jotta se aiheuttaisi mahdollisimman vähän tuhoa. Kuolema ei tule heti. Jos Göran olisi saanut osuman taistelussa, hänen lähes kolme tuntia kestävä, tuskallisen kuolemansa kuvaus olisi helposti kääntynyt sankaruuden ylistykseksi. Hivenen sankarillisuutta kohtaukseen tosin sisältyy, sillä Göran suojelee muita, sen sijaan että olisi itsekkäästi heittänyt käsikranaatin luotaan vahingoista välittämättä. Miellyttämishaluinen Göran yrittää kuollessaan toimia niin kuin pitää: hän haluaisi ristiä kätensä rinnalleen, mutta se on mahdotonta, koska kädet ovat käsikranaatin jäljiltä tohjona, hän rukoilee ja lähettää terveisiä kotiin. Hän haluaisi jopa pyytää anteeksi kuolemansa hidasta etenemistä, mutta onnistuu vain ihmettelemään sen vaikeutta ja toistamaan: ”Jag visste inte att det var så svårt att dö” (M, 290).¹² Göranin näkökulmasta kerrottu tapahtuma paljastaa kuinka avuttomia kuoleman edessä ovat jopa ne, joiden tulisi asia ammattinsa puolesta hallita. Kenttäpappi vaikuttaa niin neuvottomalta, että Göran lukee itse itselleen Herran siunauksen. Kaiken lisäksi pappi kirjoittaa omaisille pitkän, yksityiskohtaisen selostuksen tapahtumista, mikä loukkaa etenkin perheen äitiä. Itse aiheutettu, typerä kuolema herättää omaisissa ristiriitaisia tunteita: ”Som om Göran dog av egen förskyllan. Futtigt. Ingenting att visa för andra. Ingenting att väta med sina tårar.” (M, 298).¹³ *Helsingin Sanomien* Pertti Lassila (2001) piti kuvausta Göranin kuoleman aiheuttamasta hämmennyksestä romaanin vahvimpana antina. Inhimillinen, koomisiakaan piirteitä kaihtamaton kuvaus on juuri sen vuoksi traaginen ja koskettava.¹⁴

Teos pohjautuu kirjailijan isoisältään perimiin sota-ajan kirjeisiin. Rintamalta lähetetyissä kirjeissä ja ajan aikakausi- ja sanomalehdissä puhuttiin paljon ruoasta, ja siksi Lundbergin mukaan hänen romaanissaan ruoalla on suuri rooli. (Antas 2001: 178–179.) Tämä huomattiin myös kritiikeissä, esimerkiksi *Aamulehden* Matti Mäkelä (2001) otsikoi arvionsa ”Syöpöt juhlivat sodassa”. Kriitikon mielestä kuvaus oli siinä määrin pinnallinen ja epäkunnioittava, että se sai hänet jopa harkitsemaan kantelun tekemistä. Olisiko *Marsipansoldaten* voinut aiheuttaa Väinö Linnan *Tuntemattoman sotilaan* (1954) tai Paavo Rintalan *Sissiluutnantin* (1967) tapaan kirjasodan, jää arvailujen varaan, sillä kantelu jäi tekemättä.¹⁵ Mäkelä on kuitenkin oikeassa sijoittaessaan romaanin Veijo Meren ja Alpo Ruuthin edustamaan modernistiseen traditioon, ”ryhmään epä-

¹¹ ”Tervetullut keskeytys pitkävetisyyteen, soma pikku esine [...]” (Ms, 327).

¹² ”En tiennyt että kuoleminen on näin vaikeaa” (Ms, 332).

¹³ ”Aivan kuin Göran olisi kuollut omasta syystä. Surkeasti. Ei mitään muille näytettävää. Ei mitään, minkä äärellä vuodattaa kyyneliä.” (Ms, 340–341.)

¹⁴ Göranin luonteenpiirteistä, kuolemaan johtavista tapahtumista ja niiden seurauksista ks. myös Suvi Lahtonen (2011: 44–52), joka on analysoinut Görania narri- ja triksterihahmona ja hänen kuolemaansa groteskin käsitteen kautta.

¹⁵ Mäkelä (2001) perustelee päätöstään sillä, että teos kertoo vain yhden perheen tarinan, ei yleisesti suomenruotsalaisten sodasta, ja ettei hän voi olla varma, onko kertoja ironinen vai ei.

sotilaallisia sotakuvauksia etupäässä rintaman takaa” (mt.). Sankaruuden kyseenalaistaminen ja pasifismi luonnehtivat modernistista sotakirjallisuutta, ja sen tunnetuimpia edustajia ovat Meren *Manillaköysi* (1957) ja *Sujut* (1961), Ruuthin *Korpraali Julin* sekä Samuli Parosen *Kuolismaantie* (1967) (Niemi 1999: 121; 1988: 150–161). Tähän traditioon voidaan lukea myös suomenruotsalaisen sotakirjallisuuden enemmistö. Leo Ågrenin romaani *Krigshistoria* (1971) kertoo sodasta venäläisen sotavangin näkökulmasta. Ruotsalainen kriitikko vertaa arviossaan kirjailijaa Väinö Linnaan ja Paavo Rintalaan, mutta kotimaassa teosta ei juuri huomioitu eikä sitä ole suomennettu. Erik Ågrenin omaelämäkerrallisessa jatkosotaromaanissa *Sårad* (1973)¹⁶ kertoja puhuttelee itseään toisessa persoonassa paljastaen silloisen minänsä avuttomuuden ja vähemmän sankarilliset teot. (Korsström 2012: 113–115.) Kuka saa kirjoittaa sodista ja miten, kysyy Pia Ingström (2001) artikkelissaan, jossa hän kommentoi Lundbergin teoksesta syntynyttä debattia. Viitaten edellä mainittuihin Leo ja Erik Ågrenin teoksiin hän toteaa, että suomenruotsalaisesta sotakirjallisuuden traditiosta puuttuu *Tuntemattoman sotilaan* kaltainen laaja epiikka, mutta toisaalta *Marsipansoldaten* ei täytä kyseistä tyhjiötä, siihen teos on liian leikkisä, ironinen ja tyyllittelevä. *Marsipansoldatenin* suhdetta sotaromaanin lajiin tutkinut Suvi Lahtonen osoittaa, että romaanin tyylikeinot – ironia ja groteski – eivät ole vieraita suomalaiselle sotaromaanille, mutta usein teoksista on nostettu esiin vain isänmaallista ideologiaa tukeva puoli. Runsaiden ruokakuvausten Lahtonen näkee korostavan sodan arkista puolta, siviilielämää, ja Lundbergin romaanin voikin lukea kotirintaman osuutta korostavana selviytymistarinaan, mikä liittyy sen pasifistisen sotaromaanin perinteeseen. (Lahtonen 2013: 50–52.) Toisaalta ironinen kertojäni, parodia ja itsestään tietoinen kerronta ovat postmodernin romaanin käyttämiä keinoja, ja niiltä osin *Marsipansoldaten* jatkaa Henrik Tikkasen 1970-luvulla aloittamaa satiiristen sotaromaanien perinnettä. Poikkeukselliseksi sotaromaaniksi *Marsipansoldaten* kytkeytyy siis yllättävän monin tavoin niin suomen- kuin ruotsinkieliseen sotafiktion traditioon.

Ruokakuvausten ja kepeän sävyn lisäksi arvioijat kiinnittivät erityistä huomiota teokseen jääneisiin asiavirheisiin, joista huomautettiin jopa positiivisissa kritiikeissä (ks. esim. Lassila 2001). *Helsingin Sanomat* julkaisi teoksen arvion yhteydessä Vesa Karosen (2001) kommentin ”Sotahistoria karkasi omille teilleen”, jossa tämä luettelee useita pienempiä ja suurempia asiavirheitä *Äänisen aallot* -laulun sävellyksajankohdasta partion oikeaan aseistukseen. Pahin romaanissa esiintyvä virhe oli maininta Viipurin menetyksestä talvisodassa, sillä kaupunki säilyi suomalaisten hallussa loppuun saakka, mutta rauhanehdot pakottivat luovuttamaan sen Neuvostoliitolle. Kirjoittamassaan vastineessa Lundberg (2001c) pahoittelee virheitä – Viipurin menetyksen väärä ajankohta johtui tekstikatkelman siirrosta – mutta pitää absurdina fiktiivisen tekstin yksityiskohtien tarkistamista.

¹⁶ Teoksesta on otettu uusintapainos *Sårad = Haavoittunut* (2001), jossa ruotsinkielisen alkutekstin rinnalla on suomenkielinen käännös.

Kaunokirjallisuuden voima on kaikesta huolimatta siinä mitä ei voi todentaa: henkilösuhteissa, yksilöissä, tunneilmastossa. [...] Onnellisissa tapauksissa fiktio voi valottaa totena pidetyn moniselitteisyyttä. Totuus voi itse asiassa näyttäytyä hyvin eri tavoin riippuen katsojan näkökulmasta, aikaisemmista kokemuksista, maailmankatsomuksesta.

Lundberg tuo esiin myös yhden oleellisen asian, joka usein unohtuu niin lukijoilta kuin kriitikoilta: alkuperäisaineisto – tässä tapauksessa kirjailijan perheen sota-aikana lähettämät kirjeet – ovat jo tulkittua todellisuutta. ”Pahoittelen syvästi, että Viipuri menetettiin, todellisuudessa ja fiktiossa”, päättää kirjailija *mea culpa*nsa. Kriitikot tai tutkijat harvoin kyseenalaistavat teoksessa esitettyä tulkintaa kokonaisuudessaan, mutta osoittamalla joidenkin yksityiskohtien virheellisyys he voivat mitätöidä kirjailijan auktoriteetin ja hänen väitteensä laajemmin. (Rigney 2001: 50–52.) Kriittisimmät äänet tuntuivat asiavirheitä esiin nostamalla pyrkivän osoittamaan Lundbergin astuneen alueelle, joka hänelle ei kuulu; *Helsingin Sanomien* Timo Hämäläinen (2001) toteaa teosta puolustavassa kolumnissaan suoraan, että kirjailijan suurin virhe on olla nainen ja vieläpä suomenruotsalainen. Samaan viittaa *Turun Sanomien* Kaisa Kurikka, joka Pia Ingströmin tavoin kommentoi arviossaan Lundbergin romaanin aiheuttamaa keskustelua ja kysyy, kenellä Suomessa on oikeus kirjoittaa sodista. Keskustelu paljastaa Kurikan mielestä sotaromaanille lajityyppinä asetetut odotukset:

Sotaromaanin pitää sisältää oikeaa faktatietoa, asenteen pitää olla suomenkielisesti kansallismielinen ja sotaan pitää suhtautua kunnioittavasti ja oikeita sodankävijöitä sankarillistaen. Toisin sanoen sotaromaanin pitää olla kuin historiallinen dokumentti, realistisesti kirjoitettu ja asenteeltaan oikea. Sellainen Lundbergin teos ei ole. [...] Romaani riistää sotilaisiin liitetyn yltiöromanttisen sankarillisuuden. Lundbergin pojat ovat rintamallaakin tavallisia ruotsinkielisiä nuoria miehiä. (Kurikka 2001.)

Historiallisilta romaaneilta on perinteisesti vaadittu totuudenmukaisuutta, sitä, että kerrottu vastaa historiantutkimuksen välittämää tietoa. Tällainen ”historiankirjoituksellinen” lukutapa korostaa tarinaa diskurssin sijaan. (Ihonen 1992: 34–37.) Historiallisia romaaneja kulttuurisen muistin näkökulmasta tutkinut Ann Rigney (2001: 39–41) on todennut saman: faktaa ja fiktiota yhdistävän lajin ”historiallista” puolta voidaan tarkastella kriittisesti. Niinpä lukijat täydentävät kirjailijan kuvausta, etsivät fiktiivisille henkilöille ja paikoille vastineita todellisuudesta ja toisinaan myös vastustavat kirjailijan näkemyksiä ja tulkintoja. Lukija vertaa lukemaansa aiempaan tietämykseensä asiasta ja arvioi sen perusteella kirjailijan onnistumista. Kyse ei siis ole niinkään faktojen oikeellisuudesta vaan lukijan asiantuntemuksesta: ilman taustatietoja historiallista romaania luetaan kuin mitä tahansa fiktiivistä teosta (ks. myös Ihonen mts.). Tämän todentaa Lundbergin romaanin vastaanotto Ruotsissa, missä asiavirheisiin ei puututtu lainkaan (Riitamaa 2015: 50). Ruotsalaisilla kriitikoilla ei voi olla samanlaista sodan triviatietoutta selkäytimessään kuin suomalaisilla kollegoillaan, koska Ruotsin ja Suomen kokemukset toisesta maailmansodasta eroavat toisistaan. Suomessa sodat ovat voimakkaasti kollektiiviseen muistiimme vaikuttanut tapahtuma: talvi-, jatkosodan ja Lapin sodan yli 94 000 kaatunutta, laajat aluemenetykset, siirtoväen asuttaminen ja mittavien sotakorvausten maksaminen ovat jollain tasolla

koskettaneet sotasukupolven lisäksi sen jälkeen syntyneitä. Viimeisten vuosikymmenien aikana myös sodan kielteiset puolet ovat saaneet lisääntyvää huomiota. Tutkimus ja kirjallisuus ovat käsitelleet muun muassa aseveljeyttä kansallissosialistisen Saksan kanssa, neuvostosotavankien suurta kuolleisuutta suomalaisten vankileireillä ja Suomea Itä-Karjalan miehittäjänä. Jatkosota haluttiin nähdä talvisodan tapaan puolustusotana, minkä vuoksi edellä mainittuja aiheita välteltiin tai niille yritettiin keksiä hyväksyttävä selitys. Näiden kipeiden ja traumaattisten kokemusten torjuminen on rajoittanut sotia koskevaa muistikulttuuriamme. Ruotsi sen sijaan onnistui pysyttelemään sodan ulkopuolella, mutta yhteistyö Saksan kanssa, esimerkiksi rautamalmin myynti ja kauttakulkuoikeuden salliminen, löi säröjä sen puolueettomuuteen.¹⁷ Näistä seikoista johtuen toisen maailmansodan Suomelle ja Ruotsille aiheuttamat traumat, tavat käsitellä niitä sekä niiden ilmeneminen kulttuurisessa muistissa poikkeavat toisistaan täysin.

Kriitikoiden osoittamia, *Marsipansoldaten* -romaanissa ilmeneviä virheitä on korjattu uusiin painoksiin, vaikka korjauksista ei olekaan mainintaa teosten alkulehdillä. Mielenkiintoista on, että ruotsinkielisessä, 2014 julkaistussa uusintapainoksessa on oikaistu vain muutama räikein virhe,¹⁸ sen sijaan suomenkielisessä jo 2002 julkaistussa toisessa painoksessa on korjattu virheitä laajemmin. Syynä voi toki olla kustantamoiden (Schildts & Söderströms ja Gummerus) erilaiset käytänteet, mutta ehkä taustalla on myös suomenruotsalaisen sotaromaanin pasifistinen ja satii-rinen perinne, jossa tarkastellaan sodan yksilölle aiheuttamia kärsimyksiä usein tarkkaa tapahtumapaikkaa tai -aika määrittelemättä. Lisäksi ruotsinkielinen uusintapainos julkaistiin vasta kolmetoista vuotta ensimmäisen painoksen jälkeen, ja siinä ajassa on muistikulttuurissamme tapahtunut Vareksen ennakoima muutos. Vuosituhannen vaihteessa dominoinut uusisänmaallinen suuntaus on antanut tilaa vaihtoehtoisille ja monisyisemmille tulkinnoille viime sodista.

Nationalistisen muistikulttuurin parodiaa

Ulla-Lena Lundbergin kollega Lars Sund kommentoi *Marsipansoldatenin* aiheuttamaa kohua reaaliaikaisesti kolumnissaan 2001. Hänen mukaansa asiavirheisiin puuttuminen osoittaa, että toisen maailmansodan aikaan käydyillä taisteluilla on edelleen suuri merkitys suomalaisten identiteetille ja kollektiiviselle muistille. Sotakirjallisuuden runsas julkaiseminen ja teosten yksityiskohtien tarkistaminen voivat olla myös merkki siitä, että vakiintunut kuva sodasta on murtumassa, asia, jota kaikki eivät hyväksy. (Sund 2001.) Muutama vuosi *Marsipansoldatenin* julkaisemisen jälkeen Sund esitti oman versionsa Suomen vuosina 1939–1945 käymistä sodista, kun hänen historiallisen romaanin lajityyppiin kuuluvan trilogiansa päätösosa *Eriks bok* julkaistiin.

¹⁷ Ruotsin suhteista kansallissosialistiseen Saksaan ja siihen liittyvästä yhteiskunnallisesta keskustelusta ks. esim. Tamminen 2015.

¹⁸ Viipurin menetystä koskeva virhe on korjattu ja venäläisten hyökkäyksen yhteydessä mainitut, tosiasiasa saksalaisten käyttämät Stukat on vaihdettu hävittäjiksi / störtbombare.

Siklax-trilogia sijoittuu kuvitteellisen eteläpohjalaiseen kuntaan ja kuvaa Hanna Näsin ja hänen jälkeläistensä vaiheiden kautta Suomen historian kipupisteitä 1800-luvun lopulta sotien jälkeiseen aikaan. Trilogian aiemmat osat *Colorado Avenue* (1991, suom. *Colorado Avenue* 1992) ja *Lanthandlerskans son* (1997, suom. *Puodinpitäjän poika* 1998) kuvaavat sortovuosia ja kansalaissotaa sekä kieltolain ja lapuanliikkeen aikaa. Kaikki kolme romaania olivat Finlandia-palkintoehdokkaita, *Colorado Avenuelle* myönnettiin Runeberg-palkinto, romaanista *Eriks bok Sund* sai Kirjallisuuden valtionpalkinnon, ja se oli myös Pohjoismaiden neuvoston kirjallisuuspalkintoehdokka. *Eriks bok* ajoittuu talvi- ja jatkosodan, jälleenrakentamisen ja kylmän sodan aikaan. Romaanin nimihenkilön Erikin kautta Sund kertoo muun muassa Stella Polaris -operaatiosta, jossa syksyllä 1944 kuljetettiin tiedustelumateriaalia ja tiedustelutoiminnan henkilökuntaa Ruotsiin, koska pelättiin Neuvostoliiton miehitystä. Tarkastelen tässä lyhyesti muutamaa *Eriks bokissa* esiintyvää episodista talvi- ja jatkosodan ajalta sekä kertomusta Rovaniemen tuhoutumiseen johtaneista syistä.¹⁹ Sotia koskevaan muistikulttuuriimme liittyvistä henkilöistä ja taide-esityksistä monet ovat ajan myötä jähmettyneet stereotyyppisiksi nationalismin symboleiksi. Sund kyseenalaistaa parodisen liioittelun ja groteskin keinoin tarkastelun kohteena olevissa tarinoissa muutaman tällaisen ikonin auktoriteetin.

Eriks bok -romaanin värittävät kertojan kiistat edesmenneiden siklaxilaisten kanssa siitä, mitä ja miten sodista sopii kertoa. Heti alkuun vainajat asettavat kertomukselle tiukat raamit kertomalla lukijalle, etteivät tule sietämään minkäänlaisia karkeuksia, kommunistista propagandaa, sotaveteraanien häpäisyä tai isänmaallisten arvojen pilkkaa. Vainajat toimivat sekä kertomuksen sisäisenä sensorina, moraalinvartijana että kollektiivisena muistina. He edustavat subjektiivista, kokemukseen perustuvaa tietoa, kun taas tapahtumia kirjoittamisajankohdasta käsin tarkasteleva kertoja edustaa objektiivista, lähteisiin ja tutkimukseen perustuvaa tietoa. Näin vastakkain asettuu myös kaksi sukupolvea: sodan kokenut ja sodan jälkeen syntynyt, jonka elämää ovat värittäneet vasemmisto- ja pasifismi. (Malmio 2005: 279–280.)

Sundin satiiriset sotakuvaukset voisi tulkita vastineeksi Lundbergin *Marsipansoldatenin* kohtaamaan kritiikkiin. Sundin tavoitteena on kuitenkin ollut löytää uusia näkökulmia satoja kertoja kerrottuihin tapahtumiin (Stenwall 2006: 269), ja esimerkiksi epäkorrekti kuvaus talvisodan alkamispäivästä löytyy myös 1997 julkaistun toisen osan *Lanthandlerskans son* lopusta. Sundin halusta hätkähdyttää kertoo mielestäni se, että tarina toistetaan romaanissa *Eriks bok*. Kohtauksessa juhlallinen, Jean Sibeliuksen *Finlandian* ylevöittävä talvisodan alkamispäivä banalisoituu, kun tapahtumien fokalisoijana on kymmenvuotias Margareta, jolla on hirveä pissahätä. Lapsuuden häpeällinen kokemus tulehduttaa Margaretan suhteen *Finlandiaan* niin, että sotaveteraanien hautajaiset ja Laineen *Tuntematon sotilas*, joka sekä alkaa että päättyy Sibeliuksen hymniin, tuot-

¹⁹ Sundin trilogian talvi-, jatkosota ja Lapin sota kuvausten sekä sisällissotakuvausten laajempi analyysi ks. Hietasaari 2011 ja 2015; jälkimmäisessä on kuvausten lisäksi analysoitu vastaanottoa kulttuurisen muistin näkökulmasta.

tavat hänelle vielä aikuisena fyysistä tuskaa, sillä *Finlandian* ensimmäiset tahdit saavat aikaan ”pavlovilaisen reaktion”: ”Måste kissa. Fort!” (EB, 146.)²⁰ Talvisodassa omantunnontuskitta vihollisia ampunut Charles ei hyväksy jatkosotaa ja päättää tappamisen sijaan ampua vain säikäyttääkseen. Sodan jälkeen hän laskee pelastaneensa yli kaksisataa venäläistä. Charlesin humaani asenne korostuu entisestään, kun häntä verrataan talvisodan legendaariseen tarkka-ampujaan Simo Häyhään, jonka kerrotaan merkanneen yli viisisataa pilkkaa kiväärinperäänsä. Jo sodan aikana Häyhää alettiin kutsua ”Valkoiseksi kuolemaksi”, ja hänen mainettaan ovat ylläpitäneet viime vuosikymmeninä julkaistut kirjat ja televisio-ohjelmat.

Historiallinen romaani pohjautuu aina jo ennestään olemassa olevalle tekstille, joka voi olla esimerkiksi historiankirjoituksen teksti, uskomus tai myytti (Ihonen 1991: 113). Subtekstin funktiot vaihtelevat, ja tekstien suhde voi olla yhtä aikaa sekä kunnioittava että kyseenalaistava.²¹ Sund rakentaa tietoisesti kuvauksensa aiempien tekstien varaan, mistä edellisten esimerkkien lisäksi kertovat intertekstuaaliset viittaukset kahteen sotakirjallisuutemme vaikutusvaltaisimpaan esitykseen, Runebergin *Vänrikki Stålin tarinoihin*²² ja Väinö Linnan *Tuntemattomaan sotilaaseen* (1954). Miljoonat suomalaiset ovat nähneet Edvin Laineen vuonna 1955 ohjaaman elokuvaversioon, jota 1990-luvulla alettiin esittää joka itsenäisyyspäivä. Elokuva analysoineen John Sundholm mukaan Laineen versiosta on tullut ritualisoitunut mediatapahtuma, ja lukuisten toistojen kautta teos on iskostunut suomalaisten kollektiiviseen muistiin. (Sundholm 2007: 123, 135.) Sund parodioi aiempia representaatioita, mutta hänen ivansa ei kohdistu niinkään suoraan teokseen tai henkilöön. Sen sijaan pilkan kohteena ovat *Tuntemattoman*, *Finlandian* ja Häyhän kaltaisten teosten, esitysten ja ihmisten ympärille myöhemmin muodostuneet nationalistiset narratiivit, joita kulttuurinen muistimme rakentaa. Niitä voidaan myös arvioida uudelleen, kuten Sund osoittaa.

Lapin sodasta Sund kuvaa vain Rovaniemen tuhoutumiseen johdaneen omalaatuisen tapahtumaketjun. Liikennöitsijä Rurik Holm saa ambulanssina rintamalla toimineen, uudenaikaisen bussinsa takaisin hirveässä kunnossa. Rurik näyttää mieheltä, ”vars hustru skändats, barn dräpts och gård bränts ned” (EB, 260).²³ Rurik alkaa ulista suureen ääneen saaden tuhannet koirat yhtymään ulvontaansa. Viesti matkaa satoja kilometrejä kohti pohjoista: ”Kedjan bröts ej, även om det vid enstaka tillfällen så att säga hängde på ett morrhår” (EB, 262).²⁴ Koirien ulvonta saa Rovaniemellä Pohjanhiovissa komentopaikkaa pitävät saksalaiset epäilemään suomalaisten sotajuontaa, ja he pyytävät päämajasta luvan poistumiseen. ”VERKSTÄLL UTRYMNING. BRÄNN ROVANIEMI.” (EB, 264),²⁵ kuuluu saksalaisten joukkojen komentajan, kenraalieversti Lothar

²⁰ ”Pakko päästä pissalle! Heti!” (EK, 124.)

²¹ Tekstin ja subtekstin kohtaamistavoista ks. Tammi 1991: 66.

²² Alkuteos *Fänrik Ståls sägner* 1848, 1860, suom. *Vänrikki Stoolin tarinat* 1889 / *Vänrikki Stålin tarinat* 2007.

²³ ”Hän näytti mieheltä jonka vaimo on häväisty, lapset tapettu ja talo poltettu [...]” (EK, 224).

²⁴ ”Ketjua ei katkaistu, vaikka se joissakin tilanteissa riippui niin sanotusti viiksikarvan varassa” (EK, 226).

²⁵ ”TOIMEENPANKAA POISTUMINEN. POLTTAKAA ROVANIEMI.” (EK, 227.)

Rendulicin käsky. Rurikin käytöksellä on siis tuhoiset seuraukset: Rovaniemi poltetaan maan tasalle. Seuraa sivun mittainen kuvaus siitä, miten ammusjuna räjähtää asemalla, palopommeja heitetään taloihin, ja liekit riehuvat kolme vuorokautta, kunnes jäljellä on vain mustuneita savupiippuja.

Episodia voi tulkita monesta näkökulmasta. Sota-aikana suomalaisia ohjattiin suremaan oikealla tavalla. Surun näyttämistä ja kovaäänistä itkemistä pidettiin häpeällisenä; se oli viholliselle ominaista ja siten epäisänmaallista (Kemppainen 2006: 244, 256–257). Rurik rikkoo sopivalle käytökselle asetetut rajat suremalla äänekkäästi tuhoutunutta omaisuuttaan, minkä lisäksi hänen tuntemaansa järkytystä verrataan perheensä ja kotinsa menettäneen miehen suruun. Kohtauksessa korostuukin kansallisen edun eli uhrin antamisen sijaan yksilölle merkityksellinen: omaisuus ja elinkeino. Kuvauksen voi myös tulkita kommentiksi historiankirjoituksen tapaan rakentaa kausaalisuhteita irrallisten tapahtumien välille. Satojen kilometrien katkeamaton ketju Rurikin huutoon yhtyviä koiria, joiden ulvonta säikäyttää saksalaiset polttamaan Rovaniemen, on juuri sellainen päätön syy-seuraus-suhde, jonka avulla postmoderni historiallinen romaani tyypillisesti kyseenalaistaa historian teleologisuuden (ks. Hutcheon 1988: 121; Wesseling 1991: 128–129). Absurdit juonenkäänteet, musta huumori ja groteski tuovat mieleen Kurt Vonnegutin, Joseph Hellerin ja Curzio Malaparten postmodernit sotaromaanit, joihin niin kritikot kuin Sund itse on viitannut (Othman 2003a; Ingström 2003; Hämäläinen 2003). Kuten Lundbergin *Marsipansoldatenin* kohdalla, lähimmäksi kotimaiseksi edelläkävijäksi asettuu Henrik Tikkanen satiirisilla sotaromaaneillaan *30-åriga kriget* (1977) ja *Efter hjältedöden* 1979,²⁶ joissa Karjalan metsiin sodan päättyessä unohdettu Viktor Käppärä jatkaa sitkeästi isänmaan puolustamista. Käppärästä leivotaan sotasankari ja mediapersoona, mutta itsenäiseksi ajattelijaksi osoittautuva mies alkaakin puhua rauhan puolesta, mitä hänestä hyötyvät tahot eivät hyväksy, ja hän kuolee salamurhaajan luodista. Sundin henkilöhahmoissa, etenkin Charlesissa, on helppo nähdä *Käppärän* kaltainen omapäinen toimija ja toisinajattelija.

Talvi-, jatkosotaan ja Lapin sotaan liittyvät tapahtumat ovat vain osa yli viisisataasivusta romaania. Yhtä lailla *Eriks bok* kertoo edellisistä osista tutuista Hannasta ja Otosta, Charlesin kehittymisestä taiteilijaksi, Margaretan urasta bussiyhtiön johdossa ja Erikin seikkailuista CIA:n agenttina. Sotien jättäminen sivurooliin lienee kirjailijalta tietoinen ratkaisu: teoksessa sodat asettuvat vain yhdeksi, joskin merkittäväksi osaksi ihmisten elämää. ”Det är så förbannat sönderskrivet om krigsåren, och jag hade en enorm svårighet att hitta ett sätt att skriva utan att heroisera”, Sund on todennut eräessä haastattelussa (Stenwall 2006: 269). Siirtolaisuutta ja juurettomuutta pohjanmaalaisen kirjailijoiden teoksissa tutkineen Åsa Stenwallin mielestä romaanin leimallisina piirre on nimenomaan miehisen sotasankarimyytin purkaminen (mts). Tämä näkyy asioiden tarkastelemisessa lapsen näkökulmasta, Charlesin humaanissa asenteessa vihollista kohtaan ja Rurikin surussa, joka nostaa yksilön näkökulman kansallisen rinnalle.

²⁶ Teokset on julkaistu suomeksi yhteisnimeenä *Viimeinen sankari* (1979). Teos *30-åriga kriget* on uudelleen kirjoitettu versio vuonna 1974 suomeksi julkaistusta romaanista *Unohdettu sotilas*. Tikkanen on käsitellyt sotaa ja omia sotakokemuksiaan useissa muissakin teoksissaan.

Sotien jääminen sivuosaan näkyy myös keskustelussa, joka keskittyy teoksen kirjallisiin ansioihin. Kriitikot ja palkintolautakuntien edustajat mainitsevat realismia ja fantasiaa yhdistelevän kerrontatyylin, faktan ja fiktion sekoittumisen ja vertailukohtina sellaiset maagisen realismin taitajat kuin Gabriel García Márquez ja Günter Grass (ks. esim. Rantanen 2003; Ingström 2004). Useissa arvioissa sodat mainitaan yhtenä aihepiirinä, mutta toisin kuin Sund odotti,²⁷ satiiriset kuvaukset eivät kirvoittaneet vastalauseita vaan ylistystä. ”Lars Sundin romaanitrilogian päätös on kerronnan juhlaa”, otsikoi *Etelä-Suomen Sanomien* Taina Salakka-Kontunen (2003). Arvio on myönteinen, mutta sen loppukommentti kertoo jonkinasteisesta kylläntymisestä sotakirjallisuuteen: ”[M]iten monta kertaa Suomen sodat on vielä käytävä läpi, ennen kuin trauma hellittää.” Margaretan traumaattinen kokemus talvisodan alkamisesta ohitetaan kokonaan²⁸, mutta Charlesin omintakeinen taistelutaktiikka ja Rurikin aiheuttama tuho mainitaan joissakin arvioissa (Hämäläinen 2003; Othman 2003b; Saurama 2004). *Helsingin Sanomien* Timo Hämäläinen viittaa heti otsikossaan Rurikin ulvonnin absurdeihin seurauksiin: ”Historia syntyy, kun koirat haukkuvat”. Hän myös aloittaa arvionsa referoimalla laajasti kohtausta. *Ny Tid* -lehden Joakim Grothin (2003) arvio on myönteinen, vaikkakin hän suhtautuu varauksellisesti kirjailijan tapaan käyttää kertojaa, joka sukeltaa menneisyyteen tekemään tutkimuksiaan ja keskustelee vainajien kanssa. Grothin mielestä Sund olisi voinut käyttää kerrontastrategiaansa paremmin hyväkseen esimerkiksi antamalla kuolleiden kertoa käsityksiään tapahtumista.

Sundin satiiriset sotakuvaukset ohitettiin siis ilman vastalauseita, ja vain yksi arvioija toi esiin muutamia pieniä asiavirheitä (Othman 2003b). Vastaanotto poikkesi – Sundin omaksi hämmästykseksikin – suuresti muutamaa vuotta aikaisemmin julkaistun *Marsipansoldatenin* vastaanotosta.

Taisteluja kotirintamalla

Lars Sundin romaanissa sodan käyneet ja sodan jälkeen syntyneet kiistelevät sotien tulkinnasta ja merkityksestä. Carola Sandbackan romaanissa *Under kriget* mukaan tulevat myös kolmannen sukupolven ajatukset isovanhempiensa ajasta ja kokemuksista. *Under kriget* on kirjailijan kolmas Tampereen seudun suomenruotsalaisista suvuista kertova romaani.²⁹ Finlandia-palkintoehdokka *Ellen Llewellyn* on 1900-luvun

²⁷ Sund (2008) mainitsee asiasta kolumnissaan, joka käsittelee Katariina Lillqvistin animaatioelokuvan *Uralin perhonen* herättämää kohua. Animaatiossa Mannerheim esitetään pitsiseen korsettiin pukeutuneena homoseksuaalina, mikä herätti voimakasta vastustusta. Tästä voi vetää sen johtopäätöksen, ettei Suomen historiasta ja sen suurmiehistä voi kertoa mitä tahansa tai miten tahansa.

²⁸ Margaretan koettelemus mainitaan lyhyesti muutamissa *Lanhandlerskans son* -romaanin arvioissa (ks. Snickars 1997; Kononen 1997).

²⁹ Harry Lönnroth (2009) on tutkinut suomen ja ruotsin kielen vaihtelua Sandbackan romaaneissa *Ellen Llewellyn* ja *Släkt och vänner*. Kielenvaihtelua tapahtuu myös romaaneissa *Under kriget*, kuten Lundbergin ja Sundin romaaneissakin. Aihe ansaitsee tulla tutkituksi, mutta sen käsitteleminen tässä yhteydessä laajentaisi artikkelia liikaa.

alkupuolelle sijoittuva nuoren tytön kasvutarina. Suomentamaton *Släkt och vänner* (2004) kertoo Pohjanmaalta Tampereelle muuttaneen tarmokkaan tehtaanomistajan Gunnar Bengsin ja hänen vaimonsa Sigridin elämästä sisällissodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Talvisodan aikaan ajoittuva *Under kriget* kuvaa kahden hyvin erilaisen suvun vaiheita, sillä Gunnarin ja Sigridin poika Karl Johan nai hienostuneeseen, mutta köyhtyneeseen Edelwingien sukuun kuuluvan Lillemorin. Kehyskertomuksen nykyajassa nuori Elisa miettii tulevaisuuttaan suvun Lahdelma-huvilalla ja lukee isoisänsä eli Karl Johanin sodasta kotiin lähettämiä kirjeitä. Sodan vaiheet välittyvät kertojan selostamisessa osuuksissa ja Karl Johanin kirjeissä rintamalta. Pääosassa teoksessa on naisten selviytyminen kotirintamalla, siitä huolimatta, että Sandbackan (2010c: 23) mielestä erityinen naisnäkökulma sotaan ei ole tarpeen.

Teosta sävyttävät sukujen väliset, mutta myös sukupolvien, sisarusten ja henkilöiden sisäiset ristiriidat. Edelwingien Marietta muistuttaa ylivoimaisessa tarmokkuudessaan Lundbergin *Marsipansoldatenin* Marthaa. Katkeroitunut ja äkeä Sigrid, joka ei koskaan toipunut muutosta rakkaalta kotitaltaan Tampereelle, ei ymmärrä herkkähermoista, itkeskelevää miniäänsä Lillemoria. Toisinaan myös Marietta menettää kärsivällisyytensä nuorimmaisensa kanssa ja käskee tämän ryhdistäytyä: ”[T]a fram ditt friska humör och din edelwingska ryggrad, du också! Jag vet att de finns!’ Det är Mariettas svarsmissil till Lillemor ute på Kuusisaari.”³⁰ (UK, 209, kursivointi alkuperäinen.) Mariettan vastaus tyttärelleen vertautuu ohjukseen, ja sana *svarsmissil* antaa ymmärtää, että myös kotirintamalla on taistelunsa, jossa toiset ovat vahvempia ja toiset heikompia. Lillemor haluaisi olla rohkea ja viisas, mutta onnistuu siinä vain kuvitelmissaan, ja ennen kuin huomaakaan, valittaa rintamalla olevalle miehelleen riidoistaan anoppinsa kanssa, sen sijaan että valaisi tähän rohkeutta kunnon pikku vaimon tavoin. Karl Johanin rintamalle lähdestäkään ei muodostu sellainen mieltä ylentävä tapahtuma kuin Lillemor olisi toivonut, sillä unesta isää hyvästelemään herätetty Julle-vauva karjuu täyttä kurkkua.

Tekstin lomassa palataan kehyskertomukseen ja Elisan ajatuksiin. Lillemorin tavoin Elisa haluaisi olla voimakas ja päättäväinen, mutta kuluttaa aikansa kuvitelmiin siitä, kuinka hän pelastaa maailman tai ainakin Lahdelman. Samankaltaisuus on ironista, sillä Lillemorin heikkous ärsyttää Elisaa:

”Farmor ska sen alltid vara gråtmild och eländig”, tänker Elisa. ”Himmel ändå! När det kan hända när som helst att ryssen bryter genom linjen!” [...] Elisa ser missbelåten ut. Hon är besviken på släktens kvinnor: hon skulle vilja att de gav lysande exempel på ädla känslor och okuvlig tapperhet. (UK, 138–139.)³¹

Suvun naiset eivät vastaa Elisan vaatimuksia. Elisan tädit olivat kuusikymmentäluvulla sotaa vastustavia radikaaleja ja myöhemmin heistä tuli kulutusjuhlaa viettävän keskiluokan edustajia. Kolmatta sukupolvea

³⁰ ”[K]aiva sinäkin esiin terve huumorintajusi ja Edelwingien selkäranka! Minä *tiedän*, että ne ovat olemassa! Nämä ovat Mariettan suorat sanat Lillemorille Kuusisaareen.” (SJ, 254, kursivointi alkuperäinen.)

³¹ ”Isoäiti se sitten jaksaa itkeä ja surkutella’, Elisa ajattelee. ’Hyvänen aika! Kun ryssä voi murtautua linjojen läpi milloin tahansa!’ [...] Elisa näyttää tyytymättömältä. Hän on pettynyt suvun naisiin: hän olisi tahtonut heidän olevan loistava esimerkki jaloista tunteista ja taipumattomasta urhoollisuudesta.” (SJ, 167–168.)

edustava Elisa on kiinnostunut isovanhempiensa sota-ajan kokemuksista ja halveksii vanhempiensa sukupolven aatteettomuutta ja materialismia. Kukaan suvun naisista ei osoita Elisan kaipaamia jaloja tunteita ja lanistumatonta urhoollisuutta, sodan aikanakin he puuhastelevat arkisissa askareissaan ja kinastelevat mitättömistä asioista. Lahdelmassa kummitteleva isoukki, patruuna Gunnar Bengs, jonka kanssa Elisa keskustelee Karl Johanin kirjeiden herättämistä ajatuksista, moittii Elisan ehdotonta asennetta: eivät ihmiset olleet jatkuvasti peloissaan vaan elivät sodan keskellä arkeaan. Patruunan ajatukset nykyhetken ja arjen merkityksestä korostuvat useissa, lukujen alkuun sijoitetuissa sitaateissa, jotka käsittävät niin taisteluja kuvaavia otteita sanomalehdistä kuin kaurapuuron keitto-ohjeen. Sundin tavoin Sandbacka rikkoo ihanteellisen kuvan omaisuutensa ja henkensä ilomielin isänmaan alttarille uhraavista kansalaisista.

Sandbacka (2010c: 23–24) kertoo pyrkineensä kuvaamaan sota-tapahtumia niin vähän ja niin dokumentaarisesti kuin mahdollista, sillä hänen mielestään vain mukana olleilla on oikeus kertoa niistä.³² Tämä ilmenee teoksessa monin tavoin. Karl Johan kirjoittaa kotiin kirjeitä, joissa hän haaveilee yhteisistä lomamatkoista, mutta toisinaan sotasensuuri on viivannut jotain yli.

Beror det bara på censuren att de är så aningslösa därhemma? Eller är det helt enkelt så att människan inte kan begripa sådant som hon inte själv är med om? Att krigets fasor är bara ord på pappret för dem som inte är med när granaterna regnar ner och de ryska tankens kör rätt igenom taggträds-hindren.³³ (UK, 180.)

Tietämättömyys rintaman tapahtumista tuodaan toistuvasti esiin asettamalla kotirintaman rauha ja hiljaisuus vastakkain taistelurintaman tapahtumien kanssa. Kun Lillemor käy sisarustensa kanssa joulupöytään Kuusisaarella ja toivoo seuraavana jouluna perheen olevan yhdessä, herää Karl Johan rintamalla konekiväärin ääneen:

Vem kan tro att det är krig? Att larmet går där borta i Karelen skogar [...]. Här på Kuusisaari sätter sig familjen till bords och tar för sig av julgröten. [...] Allt är bra! Allt är frid! [...] På Kuusisaari är det så lugnt att man inte ens kan föreställa sig ljudet av skott och skrik, för att inte tala om det där helvetet som bryter lös när artilleriet börjar skjuta. Allt är bra på Kuusisaari.³⁴ (UK, 144–145.)

Joulupöydän antimien kuvauksen lomassa kerrotaan Karl Johanin kompanian joutumisesta keskitykseen. Ironiaa lisäävät toistuvat huudahdukset siitä, miten hyvin kaikki Kuusisaarella on.

³² Sandbacka (2010b: 24) mainitsee kaksi tärkeintä lähdettään: Åke Souranderin teoksen *Österbottnisk bataljon. I/JR 9:s strider under vinterkriget 1939–1940* (1948) ja Lasse Laaksosen väitöskirjan *Todellisuus ja harhat. Kannaksen taistelut ja suomalaisten joukkojen tila talvisodan lopussa 1940* (1999).

³³ ”Sensuuristako kotirintaman tietämättömyys johtuu? Vai onko yksinkertaisesti niin, että ihminen ei voi käsittää sellaista, missä ei itse ole mukana? Että sodan kauhut ovat vain sanoja paperilla niille, jotka eivät itse ole keskellä kranaattimyrskyä, kun neuvostotankit ryskyvät yli piikkilankaesteiden.” (S), 218.)

³⁴ ”Kuka uskoisi, että on sota? Että hälytys käy Karjalan metsissä [...]. Täällä Kuusisaarella perhe istuu joulupöydässä ja syö joulupuuroa. [...] Kaikki on hyvin! Kaikki on rauhallista! [...] Kuusisaarella on niin rauhallista, että vaikea on edes kuvitella laukauksia ja huutoa puhumattaan helvetistä, joka puhkeaa, kun tykistökeskitys alkaa. Kaikki on hyvin Kuusisaarella.” (S), 175.)

Under kriget sai jossain määrin ristiriitaisen vastaanoton. Sandbacka (2010c: 24) on kertonut sukukronikan muotona antavan mahdollisuuden kuvata, miten eri tavoin ihmiset suhtautuvat elämässä eteen tuleviin tilanteisiin. Arvioissa kiitettiin eri-ikäisten ja eriluonteisten naisten kuvausta, samoin kuin dialogina ja tajunnanvirtana kulkevaa vuolaasta kerrontaa (Möller-Sibeliu 2010; Enckell-Grimm 2011). Kirjailija on aiemmissa romaaneissaan kuvannut sääty- ja luokkayhteiskuntaa, mutta ei kriitikoiden mielestä ole kyseenalaistanut aikakauden asenteita, mitä tulee esimerkiksi avioliittoon tai naisen asemaan. Niinpä teoksia on pidetty perinteisinä ja konventionaalisina sukuromaaneina. (Korsström 1995 ja Ingström 2004; tässä Lönnroth 2009: 35–36.) Romaanin *Under kriget* arvioissa näkyy sama linja. *Hufvudstadsbladetin* Pia Ingström (2010) luonnehtii romaania tapainkuvaukseksi, jossa kotirintama, kahden suvun matriarkkojen valtataistelu ja porvarilliset arvot nousevat etualalle. Talvisotaromaanina *Under kriget* jakoi mielipiteet. Toiset näkivät teoksen olevan tarpeellinen muistutus sotasukupolven uhrauksista (Gayer 2010), toisten mielestä se ei tuonut mitään uutta lajiin (Larsdotter 2010). Suomenkielisissä lehdissä teosta arvioitiin yllättävän vähän, kun ottaa huomioon aiheen ja kirjailijan aiemmat ansiot. Yksi arvioista oli kuitenkin sitäkin vaikutusvaltaisemmassa lehdessä eli *Helsingin Sanomissa*. Kriitikkistä käy ilmi, että teosta arvioitiin nimenomaan sotakuvauksena ja että siltä odotettiin ajallemme tyypillistä kriittistä suhtautumista sotaan ja sen sankareihin. ”Näin harrasta ja ihailevaa talvisodan ja kotirintaman kuvausta en ole nykykirjallisuudessa lukenut”, kirjoittaa Suvi Ahola (2010). Hänen mukaansa kyseessä on ”tyylikpastissi, jonka pohjana on 1940- ja 1950-lukujen isänmaallinen viihde- ja nuorisokirjallisuus”. Ahola viittaa myös Sandbackan romaanin ja Ulla-Lena Lundbergin *Marsipansoldatenin* yhteisiin piirteisiin: molemmissa ruoalla on ymmärrettävästi suuri rooli, onhan se ”kaipuun ja rakkauden symboli”. Teoksia yhdistää myös ironinen kertojääni. Sandbackan romaanissa fokalisaation nopeat vaihtelut kertojan ja henkilöiden välillä luovat paljastavan ristiinvalotuksen ja synnyttävät keveän, ironisen tunnelman. Arvioijien kaipaama kriittinen asenne tuleekin selkeimmin näkyviin kerronnan moniäänisyyttä tarkastelemalla.

Naisten kirjoittamien historiallisten romaanien on nähty osallistuvan kollektiivisten, esimerkiksi sotien aiheuttamien, traumojen uudelleenkirjoittamiseen ja rakentavan moniäänisempää kulttuurista muistia (Leskelä-Kärki & Melkas 2015: 129). Lundbergin *Marsipansoldatenissa* kotirintaman toimijat saavat lähes yhtä paljon huomiota kuin taisteluihin osallistuvat miehet. Sandbackan romaanissa *Under kriget* tapahtumia katsellaan korostetusti kotirintamalle jääneiden naisten ja lasten silmin, näin teos osaltaan rakentaa perinteisistä sotaromaaneista poikkeavan näkökulman talvisodan aikaan. Kansakunnan tapaan muistaa sotia kuuluu niin muistojen ylevöittäminen kuin niiden banalisoiminen. ”Talvisodan henki” on kokemus, jota on mahdotonta uusintaa ja siksi siitä on tullut ”klisee ja keppihevonen”, toteaa Tepora (2015; ks. myös Torsti 2012: 16). Talvisodasta jälkeensä luotuun kuvaan on sekoittunut jatkosodan tunteja, jermumeininkiä ja *Tuntemattomasta sotilaasta* tuttuja henkilötyyppejä. Myöhemmin 1980-luvulla on ollut näkyvissä jonkinlaista ”talvisodan hengen’ rehabilitointia” ja sotasankaruuden korostamista. (Niemi 1988:

79–84.)³⁵ Sandbacka kuvaa teoksessaan henkilöhahmojensa tunteita, ajatuksia ja toimintaa ”sodan aikana”, ”under kriget” ja on onnistunut tuomaan esiin talvisodassa koetun yhteenkuuluvuudentunteen lisäksi sen, ettei kyse ollut saumattomasta yksimielisyydestä ja että ihanteellisen kuvan takana olivat yksilöt omine rajoituksineen.

Muistikulttuurin monet kasvot

Kuva Suomesta ja suomalaisista toisessa maailmansodassa on täydentynyt ja monipuolistunut kaksituhattaluvun vaihteen jälkeen. Edellä esiteltujen teosten vastaanotto osoittaa, että historiallisella romaanilla on yhä merkitystä, mitä tulee sotia koskeviin tulkintoihin. Ulla-Lena Lundbergin 2001 ilmestynyttä *Marsipansoldatenia* ryöpytettiin asiavirheistä, kun taas kaksi vuotta myöhemmin Lars Sundin *Eriks bok* -romaanin satiiriset kertomukset sodista otettiin vastaan ilman protesteja. Vuosikymmenen lopulla ilmestynyttä Carola Sandbackan romaania *Under kriget* moitittiin kriitikkömäksi ja jopa ihailevaksi kuvaksi talvisodan ajalta. Sotakuvauksina nämä romaanit poikkeavat valtavirrasta, sillä tapahtumia kuvataan kielellisen vähemmistön eli suomenruotsalaisten näkökulmasta ja kaikissa teoksissa kotirintaman, erityisesti naisten ja lasten kokemukset nostetaan sotatapahtumien rinnalle. Romaanit piirtävät heterogeenisen kuvan suomenruotsalaisista, sillä ne kertovat eri puolelta Suomea ja eri yhteiskuntaluokista peräisin olevista henkilöistä ja suvuista. Teoksissa painottuu siviilielämän ja arjen kuvaaminen ilman turhaa idealisointia: henkilöt ovat sankarien sijaan tavallisia ihmisiä itsekkäine pyrkimyksineen. Yhteistä on myös ironisuus. *Marsipansoldatenissa* ironinen kertojajääni kommentoi tapahtumia, *Under kriget* -romaanissa fokalisaation nopeat siirtymät kertojan ja eri henkilöiden välillä saattavat henkilöihahmon sanomiset ja ajatukset ironiseen valoon. Sundin tyylikeinona on parodia, ja sen kohteena erityisesti nationalismi, jonka vaikutus sotien muistikulttuurin muotoutumiseen on ollut suuri.

Suomalaiset lukijat ovat tarkkoja historiallisten faktojen oikeellisuudesta. Asiavirheet yhdistettynä kirjailijan sukupuoleen ja suomenruotsalaiseen taustaan saivat perinteistä, realistista sotaromaania vaalivat tahot närkästymään. Lisäksi *Marsipansoldatenia* syytettiin liian kevyestä kerrontatavasta ja epäkunnioittavasta suhtautumisesta sodan kokeneita kohtaan. Yksittäisten kriitikkojen mielipiteistä ei voi vetää kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä, mutta penseässä vastaanotossa voi nähdä 1990-luvulla alkaneen uuspatriotismin vaikutusta. Sundin *Eriks bok* -romaanin saama myönteinen vastaanotto vain pari vuotta *Marsipansoldatenin* aiheuttaman kohun jälkeen yllätti myös kirjailijan itsensä. Sukupuolen vaikutusta kriitikkojen sävyyn on vaikea arvioida, mutta naiskirjailijat kokevat usein, ettei heidän tulkintoihinsa menneisyydestä suhtauduta vakavasti (ks. esim. Kähkönen 2006: 126). Romaanin arvioihin

³⁵ Tunnetuimmat heti sodan jälkeen julkaistut talvisotakuvaukset ovat Eino Hosian *Tuliholvin alla*, Erkki Palolammen *Kollaa kestää*, Pentti Haanpään *Korpisotaa* ja Yrjö Jylhän *Kiirastuli* (Niemi 1988: 66–76).

saattoi vaikuttaa se, että Sund kuvaa jälleenrakennuksen ja kylmän sodan aikaa, ja sodat ovat vain yksi teoksen teemoista.

Sandbackan romaanin vastaanotto jakautui myönteiseen ja kielteiseen sen mukaan, otettiinko se vastaan eriluonteisia naisia kuvaavana sukukronikkana vai kuvauksena talvisodan ajasta. Talvisotakuvauksena teokselta odotettiin kriittistä kannanottoa sotaan ja sen sankareihin. Sandbacka kuvaa tarkasti ihmisten tunteita ja asenteita, myös talvisodan aikana tunnettua yhteenkuuluvuutta ja ”talvisodan henkeä”, mikä ehkä sai jotkut arvioijat pitämään teosta kriittittömänä, vaikka lähes aina ihan-teellisuuteen lyödään säröjä osoittamalla henkilön sisäinen ristiriitaisuus. Sandbackan teos ei istunut muistikulttuuriin, jossa kiinnostus kohdistui yhä enemmän sodan kielteisiin puoliin.

Historialliselle fiktiolle sodat ovat tarjonneet lajin syntyhetkistä alkaen luontevan kehyksen, jossa fiktiiviset henkilöhahmot törmäävät todellisten henkilöiden vastineisiin ja ajankohdan aatteellisiin ja poliittisiin ristiriitaisuuksiin. Lajityypin on nähty tarjoavan mahdollisuuden horjuttaa luutuneita historiantulkintoja, mutta genreä on yhtä usein käytetty tukemaan konservatiivisia näkemyksiä (Groot 2010: 121, 140; Ihonen 1992: 38–43). Historiallisten romaanien merkitys kulttuuriseen muistiin on suuri. Lundbergin, Sundin ja Sandbackan teokset täydentävät ja rikastavat osaltaan kuvaa kansallisesta menneisyydestämme ja muistuttavat sotien koskettaneen myös suomenruotsalaista kansanosaa. Näillä kriitikoiden ja lukevan yleisön huomion saaneilla teoksilla on toisin sanoen mahdollisuus vaikuttaa uusintavasti kommunikatiiviseen ja kulttuuriseen muistiimme viime sodista.

LÄHTEET

Kaunokirjallinen aineisto

- Lundberg, Ulla-Lena 2001a: *Marsipansoldaten*. Helsingfors: Söderström. (= M)
- Lundberg, Ulla-Lena 2001b: *Marsipaanisotilas*. Suom. Leena Vallisaari. Helsinki: Gummerus. (= Ms)
- Sandbacka, Carola 2010a: *Under kriget*. Helsingfors: Schildts. (= UK)
- Sandbacka, Carola 2010b: *Sodan jaloissa*. Suom. Marja Kyrö. Helsinki: Tammi. (= Sj)
- Sund, Lars 2003: *Eriks bok*. Helsingfors: Söderström. (= EB)
- Sund, Lars 2004: *Erikin kirja*. Suom. Liisa Ryömä. Helsinki: WSOY. (= EK)

Sanomalehtikriitikit

- Ahola, Suvi 2010: ”1940-luvun nuorisokirja heräsi henkiin.” *Helsingin Sanomat* 5.12.2010.
- Enckell-Grimm, Barbro 2011: ”Kvinnor under kriget – och efter.” *Kiiltomato – Lysmasken* 21.1.2011. URL: <http://www.kiiltomato.net/carola-sandbacka-under-kriget/>. Viitattu 3.9.2015.
- Gayer, Ingeborg 2010: ”Hemmafrontens starka kvinnor.” *Östnyland* 5.10.2010. URL: <http://ostnyland.fi/kultur/recension/2010-10-05/399341/hemmafrontens-starka-kvinnor>. Viitattu 3.9.2015.

- Groth, Joakim 2003: ”Siklax, mitt i världen.” *Ny Tid* 2.12.2003.
- Hämäläinen, Timo 2001: ”Lundbergin virheet.” *Helsingin Sanomat* 23.11.2001.
- Hämäläinen, Timo 2003: ”Historia syntyy, kun koirat haukkuvat. Lars Sundin erinomainen romaanitrilogia päättyy mestarillisesti.” *Helsingin Sanomat* 25.10.2003.
- Ingström, Pia 2001: ”Vems krig? Vem får skriva om Finlands krig, och hur får man skriva?” *Hufvudstadsbladet* 25.11.2001.
- Ingström, Pia 2003: ”Vi ses i Siklax!” *Hufvudstadsbladet* 14.11.2003.
- Ingström, Pia 2004: ”Statspris åt Lars Sund.” *Hufvudstadsbladet* 14.5.2004.
- Ingström, Pia 2010: ”Tygla fantasin och räta på ryggen!” *Hufvudstadsbladet* 13.10.2010.
- Karonen, Vesa 2001: ”Sotahistoria karkasi omille teilleen.” *Helsingin Sanomat* 14.11.2001.
- Kononen, Seppo 1997: ”Pentinkulma på svenska. Lars Sundin sukutarinasta kehkeytyy verraton 1900-luvun kuvaus.” *Savon Sanomat* 19.12.1997.
- Kurikka, Kaisa 2001: ”Lundberg uudistaa sotaromaania.” *Turun Sanomat* 5.12.2001.
- Larsdotter, Ylva 2010: ”Vinterkriget än en gång.” *Ny Tid* 21.12.2010. URL: <http://www.nytid.fi/2010/12/vinterkriget-an-en-gang/>. Viitattu 3.9.2015.
- Lassila, Pertti 2001: ”Naisen sotaromaani elää kotirintamalla.” *Helsingin Sanomat* 14.11.2001.
- Lundberg, Ulla-Lena 2001c: ”Kirjailijan Mea Culpa.” *Helsingin Sanomat* 27.11.2001. (Julkaistu ruotsiksi *Hufvudstadsbladetissa* 28.11.2001.)
- Mäkelä, Matti 2001: ”Syöpöt juhliivat sodassa.” *Aamulehti* 11.11.2001.
- Möller-Sibeli, Anna 2010: ”Kvinnor under krig.” *Vasabladet* 27.10.2010.
- Othman, Henrik 2003a: ”Lars Sund knyter samman trilogin.” *Jakobstads Tidning* 13.9.2003.
- Othman, Henrik 2003b: ”Det känns liksom tomt efteråt.” *Jakobstads Tidning* 24.10.2003.
- Rantanen, Kimmo 2003: ”Näkemiin Siklax. Eriks bok päättää Lars Sundin romaanitrilogian.” *Turun Sanomat* 17.12.2003.
- Salakka-Kontunen, Taina 2003: ”Lars Sundin romaanitrilogian päätös on kerronnan juhlaa.” *Etelä-Suomen Sanomat* 2.12.2003.
- Saurama, Matti 2004: ”Kotimaakunnan kunniakas tarina.” *Uutispäivä Demari* 1.12.2004.
- Snickars, Ann-Christine 1997: ”Skröna med inbyggd styråra.” *Vasabladet* 19.10.1997.
- Sund, Lars 2001: ”Marsipansoldater i det kollektiva minnet.” *Ny Tid* 18.12.2001. URL: <http://www.nytid.fi/2001/12/marsipansoldater-i-det-kollektiva-minnet/>. Viitattu 1.9.2015.
- Sund, Lars 2008: ”Den heliga Mannerheim (i spetsbehå).” *Ny Tid* 13.03.2008. URL: <http://www.nytid.fi/2008/03/den-heliga-mannerheim-i-spetsbeha/>. Viitattu 1.9.2015.
- Svensson, Anita 2001: ”När kriget blir vardag.” *Vasabladet* 16.9.2001.

Muut lähteet

- Antas, Maria 2001: "Pleasures of War." *Books from Finland* 3/2001: 177–179.
- Assmann, Jan 2008: "Communicative and Cultural Memory". Teoksessa Astrid Erll, Ansgar Nünning (toim.), *A Companion to Cultural Memory Studies* s. 109–118. Berlin/New York: De Gruyter.
- Bourke, Joanna 2006: "Uusi sotahistoria." Teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.), *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta* s. 21–42. Helsinki: Minerva.
- Erll, Astrid 2011: *Memory in Culture*. Translated by Sara B. Young. New York: Palgrave Macmillan.
- Groot, Jerome de 2010: *The Historical Novel*. London and New York: Routledge.
- Hietasaari, Marita 2010: "Uhreja ja sankareita. Talvi- ja jatkosodan vastakuvia Lars Sundin romaanissa *Eriks bok*." *Ennen ja nyt – Historian tietosanomat* 2/2010. URL: <http://www.ennenjanyt.net/2011/01/uhreja-ja-sankareita/>. Viitattu 28.10.2015.
- Hietasaari, Marita 2015: "Postmodernist Warfare. Lars Sund's *Siklax Trilogy*." Teoksessa Linda Kaljundi, Eneken Laanes & Ilona Pikkanen (toim.), *Novels, Histories, Novel Nations. Historical Fiction and Cultural Memory in Finland and Estonia* s. 298–321. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hietasaari, Marita 2016: *Sodan muisti. Talvi-, jatkosota ja Lapin sota 2000-luvun historiallisessa romaanissa*. Helsinki: Avain. (tulossa)
- Hutcheon, Linda 1988: *A Poetics of Postmodernism. History, Theory, Fiction*. New York: Routledge.
- Ihonen, Markku 1991: "Ajoitukset ja nimet historiallisessa romaanissa – havaintoja intertekstuaalisesta lajista." Teoksessa Markku Ihonen (toim.), *Miten valehdellaan* s. 111–123. Kirjallisuudentutkijain Seuran Vuosikirja 45. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ihonen, Markku 1992: *Museovaatteista historian valepukuun. T. Vaaskivi ja suomalaisen historiallisen romaanin murros 1930–1940-luvulla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 573. Helsinki: SKS.
- Kemppainen, Ilona 2006: *Isänmaan uhrin – sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana*. Bibliotheca Historica 102. Helsinki: SKS.
- Kinnunen, Tiina & Jokisipilä, Markku 2012: "Shifting Images of 'Our Wars'. Finnish Memory Culture of World War II." Teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.), *Finland in World War II. History, Memory, Interpretations* s. 435–482. *History of Warfare*, 69. Leiden: Brill.
- Korsström, Tuva 2013: *Från Lexå till Glitterscenen. Finlandssvenska tidbilder, läsningar, författarporträtt 1960–2013*. Helsingfors: Schildts & Söderströms.
- Kähkönen, Sirpa 2006: "Suomen tie jatkosotaan. Sosiaalipoliittista harmonisointia kansallissosialismin hengessä." Teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.), *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta* s. 125–135. Helsinki: Minerva.

- Lahtonen, Suvi 2011: *Sotaromaanin laji ja kirjallinen sankaruus Ulla-Lena Lundbergin romaanissa Marsipansoldaten*. Pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto.
- Lahtonen, Suvi 2013: ”Ulla-Lena Lundbergin *Marsipansoldaten* sota-romaanina ja ruokakuvauksena.” *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 3/2013: 43–59.
- Leskelä-Kärki, Maarit ja Melkas, Kukku 2015: ”Raunioiden raivaajat ja jälleenrakentajat. Uuden vuosituhannen historiallinen romaani.” Teoksessa Viola Parente-Čapková, Heidi Grönstrand, Ritva Hapuli ja Kati Launis (toim.), *Nainen kulttuurissa, kulttuuri naisessa* s. 109–131. Cultural History – Kulttuurihistoria 13. Turku: Turun yliopisto.
- Lönroth, Harry 2009: *Svenskt i Tammerfors. Tre undersökningar om språk och samhälle i det inre av Finland*. Tampere: Tampere University Press.
- Malmio, Kristina 2005: ”Att tala med de döda. Metafiktivitet och social energi i Lars Sunds Eriks bok.” Teoksessa Anna Biström et al., *Det öppna rummet. Festskrift till Merete Mazzarella den 4 februari 2005* s. 277–287. Helsingfors: Söderström.
- Meretoja, Hanna & Kähkönen, Lotta 2010: ”Kirjallisuus kulttuurisen muistin työstäjänä.” Teoksessa Lotta Kähkönen ja Hanna Meretoja (toim.), *Muistijalkia. Esseitä saksankielisestä nykykirjallisuudesta* s. 17–20. Helsinki: Avain.
- Mitä Suomi lukee? Elokuu 2013. Kirjakauppaliitto.
URL: <http://www.kirjakauppaliitto.fi/ratings/88>. Viitattu 22.8.2015.
- Myydyimmät ja varatuimmat 2013. Kaleva 2.12.2013.
- Niemi, Juhani 1988: *Viime sotien kirjat*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Niemi, Juhani 1999: ”Sotakirjallisuus, sen traditio ja muutos.” Teoksessa Pertti Lassila (toim.), *Suomen kirjallisuushistoria 3. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin* s. 118–125. SKST 724: 3. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rigney, Ann 2001: *Imperfect Histories. The Elusive Past and the Legacy of Romantic Historicism*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Riitamaa, Tomi 2015: ”’...och något omisskännligt mumindalskt...’. Det sverigesvenska förlagsargumentet, Ulla-Lena Lundbergs *Marsipansoldaten* och recensenternas syn på romanens språk.” *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 2/2015: 49–63.
- Sandbacka, Carola 2010c: ”Att avstå utan bittert hjärta.” *Horisont* 4/2010: 23–24.
- Segers, Rien T. 1985: *Kirja ja lukija. Johdatusta kirjallisuudentutkimuksen uuteen suuntaukseen*. Suom. Lili Ahonen. Tietolipas 97. Helsinki: SKS.
- Stenwall, Åsa 2006: *Den omöjliga hemkomsten: rötter och rotlöshet hos några österbottniska författare*. Helsingfors: Schildt.
- Sundholm, John 2007: ”’The Unknown Soldier.’ Film as a Founding Trauma and National Monument.” Teoksessa Conny Mithander, John Sundholm & Maria Holmgren Troy (toim.), *Collective Traumas: Memories of War and Conflict in 20th-Century Europe* s. 111–142. Bruxelles: P.I.E. Peter Lang.

- Tammi, Pekka 1991: ”Tekstistä, subtekstistä ja intertekstuaalisista kytkennöistä. Johdatusta Kiril Taranovskin analyysimetodiin.” Teoksessa Auli Viikari (toim.), *Intertekstuaalisuus. Suuntia ja sovelluksia* s. 59–103. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tamminen, Tapio 2015: *Kansankodin pimeämpi puoli*. Jyväskylä: Atena.
- Tepora, Tuomas 2015: ”Mikä tekee ’sota-ajasta’ muistettavan? Sota ja kollektiivinen muistaminen.” *Ennen ja nyt – Historian tietosanommat* 2/2015. URL: <http://www.ennenjanyt.net/2015/08/mika-tekee-sota-ajasta-muistettavan-sota-ja-kollektiivinen-muistaminen/>. Viitattu 7.9.2015.
- Torsti, Pilvi 2012: *Suomalaiset ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Vares, Vesa 2007: ”Kuitenkin me voitimme! Uuspatrioottiset tulkinnat talvi- ja jatkosodasta suomalaisissa populääriesityksissä.” Teoksessa Markku Jokisipilä (toim.), *Sodan totuudet. Yksi suomalainen vastaa 5.7 ryssää* s. 183–212. Helsinki: Ajatus Kirjat.
- Wesseling, Elisabeth 1991: *Writing History as a Prophet. Postmodernist Innovations of the Historical Novel*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Kirjoittaja

Marita Hietasaari, FT, informaatikko, Ylivieskan kaupunginkirjasto / post-doc-tutkija, Oulun yliopisto, Kirjallisuus
([marita.hietasaari\[at\]ylivieska.fi](mailto:marita.hietasaari[at]ylivieska.fi))